

מצוות צריכות כוונה

(ראש השנה כח, א) שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא, כפאו מאן אילימא כפאו שד והתניא עתים חלים עתים שוטה כשהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו כשהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבריו, אמר רב אשי שכפאוהו פרסיים. אמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא, פשיטא היינו הך, מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל, אבל הכא זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא, קא משמע לן.

חילוק בין אכילת מצה לתקיעת שופר

ונחלקו הראשונים בביאור דברי הגמ', רש"י פירש "התם אכול מצה קאמר רחמנא והא אכל" - נהנה באכילתו, הלכך לאו מתעסק הוא, שהרי אף לענין חיוב חטאת אמרינן (כריתות יט, ב) המתעסק בחלבים ובעריות - חייב, שכן נהנה. אבל רבינו חננאל פי' דהתם תאכלו מצות אמר רחמנא והא אכליה, אבל הכא בענין תקיעות כוונת הלב בעינן וליכא, קמ"ל מצות אין צריכות כוונה. היינו שלפי רש"י ה"א היא שלעולם מצ"כ, ושאני מצה ש"כן נהנה", ולפי ר"ח ה"א היא שמצוות אצ"כ, ושאני שופר שצריך כוונה יתירה משום דכתיב "זכרון תרועה".

גדר "שכן נהנה"

ידועים הם דברי האחרונים (הגר"י ענגל והברכת שמואל ועוד) למה שונה חלבים ועריות משאר איסורים לענין "שכן נהנה", שהפטור של מתעסק הוא פטור ב"מעשה", ר"ל שאם לא התכוון לעשיית המעשה אז לא נחשב שהוא עשאו, משא"כ במאכלות אסורות ועריות, עצם ההנאה היא האיסור, ולכן לא שייך פטור מתעסק שאינו אלא פטור במעשה. וזה כעין דברי המקו"ח (ס' תלב) שאין פטור מתעסק באיסור בל יראה ובל ימצא, משום שאין כאן "מעשה".

ומדברי רש"י (עכ"פ בה"א) מבואר דלא כך, דלדבריהם "שכן נהנה" לא שייך לענין כוונה במצוות, שאין ההנאה משפיע על הכוונה כלל, רק היכא שהאיסור הוא ההנאה אין פטור מתעסק. וראיתי שרוצים לומר שלשיטתם גם במצוות של אכילה י"ל שהעיקר היא ההנאה, אבל זה לא יתיר הקושיא, שאפילו אם המצוה היא ההנאה אבל מצ"כ היינו כוונה לצאת ידי"ח, א"כ הדרא קושיא לדוכתיה, מה יעזור "שכן נהנה" לכוונת מצוה, אלא ע"כ כנ"ל שהיכא נהנה הוי כאילו כוון, וכן מבואר ברש"י לסנהדרין (סב, ב) ד"ה שכן נהנה - הלכך חשיב בכוונה.

חיוב קטן בעריות

וכן מוכח גם מדברי הראב"ד (קידושין יט, א) דאמרינן התם "איש" אשר ינאף וכו' - פרט לקטן, ומביא הריטב"א פירושו של הראב"ד דהיינו קטן ממש פחות מבן י"ג שנה ויום אחד דומיא דקטן דסיפא, ולמיפטר קטן הבועל איצטריך סלקא דעתך אמינא בעריות לחייב שהרי ביאתו ביאה, ודומיא דמתעסק בעריות שהוא חייב מפני שנהנה, קמ"ל דכיון דקטן הוא אינו בר עונשין ואפילו בזו. ואם איתא כדברי האחרונים שגדר "שכן נהנה" הוא משום שאיסור עריות ומאכלות אסורות אין האיסור אלא ההנאה, א"כ אין ה"א לחייב קטן משום שנהנה, אלא ע"כ ש"כן נהנה" הוא סברא במחשבתו ודעתו, ולכן ה"א שאע"פ שאין לקטן דעת כאן חייב, קמ"ל שקטן אינו בר עונשין, ודו"ק.

אלא דיש להסתפק מה הקמ"ל, די"ל שהקמ"ל הוא ש"כן נהנה" אינו משפיע על הכוונה, או דילמא שאע"פ שהוא עושהו כאילו עשה המעשה במחשבה, אבל אין כאן כוונה לצאת, ואם מצוות צריכות כוונה, אז גם במילי דמאכל צריך כוונה. והנה הר"ן מביא בשם הרא"ה שהא דאמרינן שאם כפאוהו פרסיים ואכל מצה בליל פסח שלא לכוונת מצה יוצא ידי"ח, דוקא כי האי גוונא שיודע הוא שעכשיו פסח וזו מצה אלא שאינו מתכוין לצאת, אבל קסבר חול הוא ואכל מצה, או קסבר לאכול בשר ואכל מצה, ודאי לא יצא. וכן דייק בספר יום תרועה ממש"כ רש"י לפרש ההיא דכפאוהו פרסיים "ואף על גב דלא נתכוון וכו'", שבא לאפוקי מ"ש הב"י (או"ח ס"ס תע"ה) בשם ר' ירוחם דכפאוהו ואכל מצה מייירי שהיה סבור שהוא חמץ וכו', ובכה"ג ס"ל לרש"י דלא יצא. לכאורה כוונתם דאז הוי מתעסק ולכן לא יצא ידי חובתו, ויש להעיר הרי קיי"ל דמתעסק בחלבים ועריות

חייב שכן נהנה, ולא נחשב כמתעסק, א"כ למה לענין אכילת מצה נחשב למתעסק. ואם נאמר שלפי המסקנא "שכן נהנה" אינו מבטל המתעסק, אלא שחייב על ההנאה ניחא, דזה לט שייך במצוות.

שו"ר בבה"ל (סי' ס) שהק' כנ"ל דבמידי דאכילה אין מתכוין כמתכוין דמי, ואעפ"כ לא יצא, ורצה לפרש דשם הוא לפי מאי דפסקינן בעלמא מצות צריכות כוונה, ורק בעניני אכילה מחמת ההנאה שנהנה לא נוכל לבטל עשייתו כאלו לא עשה, ונחשב הדבר כאלו מתכוין, משא"כ אם לא ידע שהיום פסח לא נוכל לומר עליו כאלו התכוין. משא"כ אם נאמר דמצות אין צריכות כוונה בשום פעם, גם בכה"ג יצא. אבל דחה זה דהלא הר"ן מביא ראיה לדין זה (של הרא"ה) דאל"ה ל"ל לאבוה דשמואל למינקט כפאוהו פרסיים, לאשמעינן יותר רבותא דאפילו בחד מהני גוויני יצא, וא"כ עדיין תקשי לפי מה דאמר רבא שם ז"א מצוות אצ"כ, ואפ"ה בכה"ג לא יצא, ונשאר בצ"ע.

שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (חמץ ומצה ו, ג) וז"ל אכל מצה בלא כונה כגון שאנסוהו גוים או לסטים לאכול יצא ידי חובתו. משמע שס"ל מצוות אין צ"כ, ואילו לענין שופר כתב (הל' שופר סוכה ולולב ב, ד) המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא ידי חובתו. וכבר תמה עליו המגיד משנה וז"ל ואני תמה בדברי רבינו שהוא פוסק פרק ששי מהל' חמץ ומצה שאם אכל מצה בלא כונה, כגון שאנסוהו עכו"ם, שיצא ידי חובתו, וזה נראה בגמ' שהוא כדעת מי שאומר מצות אין צריכות כונה, שכך שנינו שם שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא ואוקימנא לה כגון שכפאוהו פרסיים, ואמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא, ואמרו אלמא קסבר רבא מצות אינן צריכות כונה. וא"כ היאך פסק כאן רבינו שמצות צריכות כונה והצריך כאן כונת שומע לצאת וכונת משמיע להוציא. וכתב ה"מ שאולי סובר שכיון שאין אדם עושה מעשה בתקיעת שופר אלא השמיעה, לפיכך צריך כונה משא"כ באכילת מצה.

אבל הכס"מ מביא תל' הר"ן שכיון דחזינן דרבי זירא אמר לשמעיה איכוין ותקע לי, נקטינן דצריך כוונה, אבל בכפאוהו ואכל מצה כיון דלא חזינן בגמ' מאן דפליג עליה בהדיא לא חזינן לה, דאע"ג דבתקיעת שופר לא יצא הכא יצא "שכן נהנה", כדאמרינן בעלמא המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה. לפי הר"ן יוצא שהרמב"ם פסק מצ"כ ואכילת מצה היוצא מן הכלל.

ויש ליישב עוד על פי דברי הר"ח, שהה"א של הגמ' היא שאע"פ שמצ"כ שופר שאני שצריך כוונה יתירה. א"כ י"ל שס"ל להרמב"ם מצוות אין צ"כ רק בשופר פסק כר"ז שצריך כוונה.

ובשו"ת הרדב"ז (חלק ד סימן כ) תי' שלעולם ס"ל להרמב"ם דמצות צריכות כוונה, כדאמר בהלכות שופר, וגבי מצה יודע הוא שהלילה פסח ושזו היא מצה, ושהוא חייב באכילת מצה, ואנסוהו פרסיים לאכול מצה שהוא לא היה רוצה לאכול כלל, וכיון שאנסוהו לאכול מכיון הוא לצאת ידי חובתו. ומה שכתב אכל מצה בלא כוונה, כלומר בלא כוונה לאכול שלא היה חפץ לאכול, והיינו דאמר רב אשי כגון שכפאוהו פרסיים, דאם לא כן לוקמה כגון שאכל מצה למלאות נפשו כי ירעב ולא נתכוון למצה של מצוה, אלא משום דבכי האי גוונא לא יצא ידי חובתו.

שמיעת השופר כדי להתעורר לתשובה

אבל בעיקר דברי רבינו חננאל שמסביר ה"א של הגמ' שתקיעות "כוונת הלב בעיני וליכא", צ"ב כוונה זו מה טבעו. והנה הריטב"א (ראש השנה לד, א) דן על מה שמברכין על השופר, על פי הקבלה מרבינו האי ז"ל אביהם של ישראל, "לשמוע קול שופר", ויש בזה ב' שאלות למה אין הנוסח על תקיעת שופר כמו מקרא מגלה שמברכין על הקריאה ולא על השמיעה, ועוד למה היא בלמ"ד ואינה ב"על" כיון שתקיעת שופר אפשר על ידי אחרים כעין מקרא מגלה שהיא בעל מטעם זה, ותל' הריטב"א דהכא שמיעת השופר היא עיקר המצוה, וכונת התורה כדי שיעור אדם לחזור בתשובה וגם שיכוון לרצות למדת הדין ביום הזה, ואילו תקע ולא שמע לא יצא, ולפיכך תקנו הנוסח בשמיעה, וכיון שהשמיעה אי אפשר על ידי אחרים היא בלמ"ד, אבל מקרא מגלה הקריאה עיקר משום פרסומי ניסא, ואפילו קרא ולא שמע ולא הבין יצא מידי דהוי אנשים ועמי הארץ, וכיון שאפשר על ידי אחרים היא בעל.

[וידועים הם דברי הרמב"ם (הלכות תשובה ג, ה) שכ' אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. מזה משמע שיש ענין גם בשמיעת השופר כדברי הריטב"א].

ולפי"ז מובן דברי ר"ח למה אפילו למ"ד מצוות אצ"כ, תקיעת שופר שאני שצריך לכוון.

אכילת מצה בלי כוונה

דברי הכס"מ נפסק בשו"ע (או"ח תעה, ד), וז"ל אכל מצה בלא כוונה, כגון שאנסוהו עכו"ם או לסטים לאכול, יצא ידי חובתו כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה. אבל אם סבור שהוא חול, או שאין זו מצה, לא יצא. וכתב המשנ"ב שהתוס' חולקים עליו, והוא ממש"כ (פסחים קטו, א) וז"ל ולית הלכתא כוותיה דאבוה דשמואל דאית ליה בפרק ראוהו ב"ד (ר"ה כח, א) אין צריכות כוונה דקאמר בכפאו ואכל מצה יצא ומוקי לה בכפאוהו פרסיים. הרי לן שאינו מחלק בין מילי דאכילה למילי דמעשה.

כוונה שלא לצאת

כתב הר"ן (על הרי"ף ז, ב) בשם רבינו שמואל ז"ל דאע"ג דאמרינן מצות אין צריכות כונה, הני מילי בסתם אבל במתכוין שלא לצאת אינו יוצא, דאלת"ה תקשי הא דאבעיא לן פ"ק דברכות (יב, א) היכא דנקט כסא דשיכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא, פתח בדחמרא וכו', ופרש"י אדעתא דחמרא וסיים בדשיכרא, מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה ולא איפשטא, ואמאי לא איפשט דיצא דמצות אין צריכות כונה, אלא שמע מינה דאע"ג דאין צריכות כוונה, במתכוין שלא לצאת לא יצא, והתם הרי הוא נתכוין שלא לצאת בשכר אלא בין.

ולפי"ז כתב שה"ט שנהגו להבדיל בבית אף על פי ששמעו כל בני הבית הבדלה בבית הכנסת, לפי שנתכוונו שלא לצאת שם. וכתב הר"ן שאפילו אם נאמר שכוונה לא לצאת לא מועיל, אבל היות ובעיני כוונת משמיע להשמיע, ובודאי שאין דעתו להשמיע אלא מי שירצה לשמוע, אבל להשמיעם כדי להוציאם בעל כרחם לא נתכוין, שהרי אינו אלא שלוחם.

וכתב בספר יום תרועה דלפירש הרא"ה דאם היה סבור לאכול בשר ואכל מצה לא יצא, כ"ש כשיודע שהיא מצה ומתכוין שלא לצאת דלא יצא. ותמה אם כן על הב"י (ס"ס תקפ"ט) שמביא מספר אהל מועד בשם הרא"ה שאפילו צווח שאינו רוצה לצאת ידי אותה מצוה יצא. דא"כ קשה על הרא"ה דידיה אדידיה. אבל לפמש"כ נלענ"ד שאין כאן סתירה כלל, שסברת הרא"ה שהיכא שאינו יודע שהוא פסח או שהתכוון לאכול בשר הוי "מתעסק" ויש חסרון בעצם עשיית המעשה, משא"כ היכא שעשה המעשה אלא שהתכוון לא לצאת בה, ס"ל להרא"ה שלא מועיל כוונתו שהמעשה עשה עכ"פ ככוונה, וכוונה לצאת אינו מעכב.

שו"מ שכדברי כתוב בהגהות רעק"א, וז"ל הרי לפמ"ש הב"י דהאהל מועד בשם הרא"ה דבשופר אפילו צווח שאינו רוצה לצאת מ"מ יצא, אף דלהדיא אמרינן דמתעסק דהיינו מנבח נבוחי כיון דלא רצה לעשות תקיעה אלא דמעצמו יעשה התקיעה לא יצא, וע"כ דזהו עדיף כיון דרצה לתקוע לשיר אלא דאמר שאינו רוצה לצאת ידי מצוה, בזה אמרינן דכוונת מצוה אינו מעכב דכל שאינו מתעסק ורצונו לעשות תקיעה ממילא יוצא, א"כ חזינן דמתעסק גרע מפירש שאינו רוצה לצאת, א"כ ה"נ במצה היכא שסבור שהוא חמץ הוי מתעסק כמו מנבח נבוחי, אבל ביודע שהוא מצה דלא הוי מתעסק שוב אינו מזיק בזה שאומר שאינו רוצה לצאת, דבכוונת המצוה לא משגחינן כלל.

עוד כתב היום תרועה במ"ש הב"י בשם רבינו ירוחם דכפאוהו ואכל מצה מיירי שהוא סבר שהוא חמץ, קשה מנ"ל לפרושי דאף בכה"ג יצא, ות"ל דס"ל דאם איתא כרש"י והרא"ה והר"ן שיודע הוא שעכשיו פסח וזו מצה, הול"ל כפאוהו פרסיים שיאכל מצה, דהוי משמע דהכפיה היא שיאכל מצה, ומדאמר כפאוהו ואכל מצה משמע דהכפיה לא היתה שיאכל מצה אלא שיאכל חמץ, ונמצא דהיה מצה ואפילו בכה"ג יצא.

חילוק בין מצוה שבדיבור למצוה שבמעשה

כבר הבאנו קושיית הראשונים מההיא דאבעיא להו (ברכות יב, א) בנקט כסא דשכרא בידיה וסבור דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשכרא, מאי מיבעי ליה הא מצות א"צ כוונה, ות"י רבינו יונה דהא דמצוה א"צ כוונה ה"מ במצוה התלוי במעשה, שהמעשה הוא במקום כוונה, אבל במצוה התלוי באמירה בלבד צריך כוונה, וכשאינו מתכוין ואין עושה מעשה, ה"ל כאלו לא עשה שום דבר מן המצוה. (וזה כדברי המ"מ הנ"ל) והק' בספר יום תרועה א"כ מאי פריך מהיה קורא בתורה דאם לא כיון לבו לא יצא, הא ק"ש שאני דתלי בדיבור וצריך כוונה לכו"ע.

גדר הכוונה

תנן (עירובין צה, ב) המוצא תפילין מכניסן זוג זוג, ר"ג אומר ב' ב'. ומוקי לה בגמ' במצות צריכות כוונה פליגי, תנא קמא סבר מצות א"צ כוונה, לא לצאת ולא לעבור על כל תוסף, ואי מכניסן ב' ב' אף על גב דאין מתכוין למצוה עובר בב"ת. ור"ג סבר מצות צריכות כוונה בין לצאת בין לעבור, משו"ה מכניסן ב' ב', דכיון דאין מתכוין למצוה אין עובר.

ותמה מכאן הטורי אבן על השיטות הסוברות שהיכא שמכוון לא לצאת לכו"ע לא יצא, א"כ אפילו אם הת"ק סובר מצוות אין צ"כ, יכניס ב' ב' ויכוין להדיא שלא לצאת, וכמו שאין יוצא בכה"ג ה"נ אינו עובר, דהא לצאת ולעבור חדא מחתא ניהו.

ובספר קובץ שעורים (ח"ב סי' לג, ב) ת"י דדוקא למ"ד מצ"כ, אינו עובר בב"ת בלא כונה, משום דמצוה בלא כונה, להך מ"ד, הוי חצי מעשה, אבל למ"ד מצות אצ"כ, מעשה בלא כונה היא מעשה שלימה, אלא דאינו יוצא בע"כ, והגרעותא אינה במעשה המצוה, אלא בקיום המצוה, ולענין לעבור בב"ת, לא בעינן קיום מצוה, רק מעשה מצוה גרידא. כדברי הגר"א ו' הביא ג"כ בחידושי רבי ראובן (סוכה סי' ט') בשם הגר"ש היימן זצ"ל. שו"מ שכן מבואר בפרמ"ג (פתיחה כוללת ח"ג) שמדמה הא דלמאן דאמר מצוות אצ"כ שאם כיוון שלא לצאת לא יצא, לשחיטה שאין צריכה כוונה, אבל אם כיוון לנחור וכדומה פסולה, א"כ ע"כ שאין כאן מצוה כלל.

ועיי"ש בחי' ר' ראובן שיש שני סברות למה במכוון שלא לצאת שאינו יוצא אפילו למ"ד מצ"כ, בתוס' (סוכה לט, א) דנו לגבי ברכה עובר לעשייתן בלולב, וכתבו וז"ל ואפילו נקיט להו כדרך גדילתן אפשר שיתכוין שלא לצאת בו עד אחר הברכה, דאע"ג דאמרינן (ר"ה כה, ב) דמצות אינן צריכין כוונה, מ"מ בעל כרחו לא נפיק. אבל טוען הגר"ר זצ"ל שהרשב"ם שהביא ראייה מפתח אדעתא דחמרא, שם אין כאן בע"כ, אלא שמכוון למצוה אחרת. אלא היסוד הוא על פי מש"כ הר"ן על הרי"ף (ראש השנה יא, ב) דאפילו למאן דאמר מצות אין צריכות כוונה והתוקע לשיר יצא, דוקא תוקע לשיר שהוא חול ואין כוונתו בו כוונה של כלום, ולפיכך אינה מעכבת מלחול מצוה באותה תקיעה, אבל מי שמכוין תקיעתו למצוה אחת כמתעסק שהוא מכוין למצוה לחנך את התינוקות, אין תקיעתו עולה לו למצוה אחרת, ודמיה האי מלתא למאי דאמרינן בריש זבחים (ג, א) דמינה מחריב בה דלאו בת מינה לא מחריב בה. מבואר בדבריו שאינו משום דהוי בע"כ, אלא מצד עצם כוונת המצוה, שכוונתו למצוה אחרת פוסלת, ולדבריו יתכן שאפילו אם מתכוון שלא לצאת, אם עכ"פ לא מכוון למשהו אחר יצא ידי"ח. ומזה גופא שהר"ן מדמה לההיא דזבחים שהוא סוגיא ב"לשמה", משמע ג"כ שאין הכוונה כאן "לצאת", אלא יחוד המעשה לשם מצוה, ודו"ק. אבל לכאורה א"א לומר כן בדעת הרשב"ם, שהרי כתב שם שהתכוון לא לצאת בשכרא, ולא כתב משום שהתכוון למצוה אחרת. ועוד כתב שמה"ט אע"פ ששמעו הבדלה בביהכ"נ חוזרים ומבדילים בבית משום שהתכוון לא לצאת.

ובעיקר יסוד האחרונים שאע"פ שאם כוון שלא לצאת אינו יוצא, אבל לא מציל אותו מאיסור כל תוסף, מדברי הגר"א מבואר שחולק, שכתב בתוס' רע"א (סוכה פ"ג מ"ח) לבאר דברי הרא"ש שאם מוסיף לנוי אין כאן כל תוסף, על פי דברי הר"ן שהיכא שמכוון לא לצאת אינו יוצא אפילו למ"ד מצוות אצ"כ.

שמיעה או תקיעה

נחלקו הראשונים בנוסח ברכת השופר, הרא"ש (ראש השנה ד, י) מביא דברי הראב"ה בשם הירושלמי שהתוקע שופר צריך לברך אקב"ו לשמוע בקול שופר ושהחינו, ואח"כ תוקעין. וכן הביא בשם בה"ג, דהא דמברכים לשמוע קול שופר ולא מברכים לתקוע בשופר או על תקיעת שופר כמו על מקרא מגילה, משום דבשמיעת קול שופר הוא יוצא ולא בתקיעת שופר. ועיי"ש שראייתו היא מהא דמבואר בראש השנה (כז, ב)

שאם היה התוקע עומד על שפת הבור והכניס פיו לתוך הבור ותקע לא יצא משום ששמע רק קול הברה של תקיעתו. ואם נאמר שהחיוב הוא התקיעה, א"כ למה לא יצא הרי הוא עצמו תקע ומה אכפת לך ששמע קול הברה.

וכן דעת הרמב"ם בהלכות שופר (ג, י) וז"ל ומברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו **לשמוע קול שופר**. ובשו"ת הרמב"ם (פאר הדור סי' נא) נשאל מה הפרש יש בין "לשמוע קול שופר", ל"על תקיעת שופר". ותל' הרמב"ם שאם המצוה היא התקיעה אז היה חייב לתקוע בעצמו, כמו שנוטל בעצמו הלולב, וכן היה התוקע יוצא אפילו אם היה סותם אזניו, אבל אין הדין כן, **אלא המצוה היא השמיעה ולא התקיעה**, וכשהוא תוקע הוא יוצא בזה ששומע קול שופר. ועי"ש שכמו בסוכה המצוה היא הישיבה ולא העשייה, ובלולב המצוה היא הנטילה ולא האיגוד, ה"נ בשופר המצוה היא השמיעה ולא התקיעה. מהדמיון לעשיית הסוכה ואיגוד הלולב משמע שס"ל להרמב"ם שהתקיעה אינו אלא הכשר מצוה בעלמא. אבל דעת ר"ת שנוסח הברכה היא על תקיעת שופר, כן דעת הסמ"ג (עשין מב).

בספר ישועות יעקב (או"ח תקפה) דן לפי השיטות שהחיוב הוא השמיעה, מ"ט למ"ד מצוות צריכות כוונה בעינן גם כוונת התוקע, ואם התוקע לא התכוון לצאת אין השומע יוצא, הרי המצוה היא בשמיעה. וביאר, דכיון שלא התכוון התוקע ליכא כאן קול שופר של מצוה שיכול לצאת בו. וכ' דבאמת מן הדין היה למ"ד מצוות א"צ כוונה שאפילו אם אין התוקע מכוון לצאת ידי חובה לעצמו ואינו מכוון להוציא השומעין, מ"מ שפיר יצאו ידי חובתם, שהם שומעים תקיעה של מצוה, ורק למ"ד מצוות צריכות כוונה בעינן כוונת התוקע לצאת בעצמו כדי לאשוויי לתקיעתו שם תקיעה של מצוה.

[דרך אגב מבואר בדבריו כמו שכתבו האחרונים הנ"ל שלמ"ד מצוות צריכות כוונה, הכוונה היא בשביל שיהיה כאן מעשה מצוה, דאם נאמר שגם בלי כוונה יש כאן מעשה מצוה, אלא שהוא אינו יכול לצאת עד שיכוון, למה צריך שהתוקע יכוון הרי השומע מכוון, וא"כ למה לא יצא ידי חובתו, אלא ע"כ שאם לא כוון אין כאן מעשה מצוה כלל, ולכן לא יצא השומע ג"כ. ובאמת הדברים מפורשים בדבריו, וז"ל אלא דהרי במתניתין מבואר השומע מן המתעסק לא יצא, וה"ה השומע מן התוקע לשיר למאן דסובר דמצוות צריכות כוונה, ואמנם טעם הדבר כיון **דמצוה בלי כוונה לאו מצוה הוא**, א"כ התקיעה זו שתקע אינה חשובה כלל.]

כוונת התוקע להוציא

אך צ"ע דנראה מדבריו שאם כוון התוקע לצאת בעצמו יצא גם השומע אפילו לא כיוון להוציא, וסגי בזה אפילו למ"ד מצוות צריכות כוונה, אך אין זה דבר פשוט כלל. דהנה הישו"י קאי שם בדעת רבי זירא, כדאיתא בר"ה (כח, ב) אמר ליה רבי זירא לשמעיה, איכוון ותקע לי, ומוכיח מזה הגמ' דקסבר משמיע בעי כוונה. ופרש"י ד"ה איכוון ותקע לי - תתכוין לתקוע בשמי, **להוציאני ידי חובתי**. הרי לך שלא די בזה שמכוון למצוה, אלא צריך לכוון להוציא השני. וכן נפסק בשו"ע (או"ח תקפט, ח) נתכוון שומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוון התוקע להוציא, או שנתכוון התוקע להוציא ולא נתכוון השומע לצאת, לא יצא ידי חובתו עד שיתכוון שומע ומשמיע. הרי לך להדיא שצריך הבעל תוקע לכוון להוציא השומע ידי חובתו, ולא די בזה שמכוון לשם מצוה.

אבל באמת קשה טובא בעיקר האי דינא דרבי זירא, דאם נאמר שהמצוה היא השמיעה, ורק צריך שיהיה שמיעת קול שופר של מצוה, הרי לכאורה אפילו למ"ד מצוות צריכות כוונה די בזה שהתוקע מכוון לשם מצות עצמו, ולמה באמת צריך לכוון להוציא השומע, וכמו שכתב בישועות יעקב הנ"ל. ועי' בשו"ת אגרות משה (או"ח ב, עב) שביאר דהמצוה היא שישמע קול שופר של מצוה דוקא, וחידש רבי זירא שכשלא יכוין להוציא אין זה לגביה חשיבות קול שופר של מצוה. היינו שלא די שהוי קול של תקיעת מצוה, אלא קול שופר "שלו", וזה חידוש נפלא ועדיין צ"ע.

במצוה דרבנן

כתוב בשו"ע (או"ח ס, ד) י"א שאין מצות צריכות כוונה, וי"א שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה מצוה, וכן הלכה. וכתב המג"א (ס"ק ג) דדוקא במצות דאורייתא, אבל מצות דרבנן א"צ כוונה. עי"ש שהמקור הוא בשו"ת רדב"ז (ח"ד אלף צד), וצע"ג שלא נמצא שם שום רמז שבמצוה דרבנן לא צ"כ. ואדרבה יש משמעות

שם שאפילו במצוה דרבנן צ"כ, דיעו"ש שכתב שאפילו לדעת האומרים מצות אין צריכות כוונה שאני ק"ש שעיקר המצוה היא הכוונה שיכוין לבו ליחוד בוראו, וזהו קבלת עול מלכות שמים, והק' א"כ כי פריך גמרא מהא דתנן היה קורא בתורה וכו' אם כיוון לבו יצא ש"מ מצות צריכות כוונה, ומשני אם כיוון לבו לקריאה, אמאי לא משני שאני ק"ש שעיקר המצוה היא הכוונה, ותל' הרדב"ז דהתם איירי **בכל פרשיות של ק"ש**, ובכולה ודאי לא בעי כוונת הלב אלא כוונת קריאה לבד. והנה עי' בפר"ח (סי' סז) שמביא שנחלקו הראשונים איזה חלק מק"ש הוי דאורייתא, י"א שרק פסוק ראשון מה"ת, וי"א דגם פרשה ראשונה מה"ת, וי"א דגם פרשת "והיה אם שמוע" ג"כ מה"ת, אבל לכו"ע פרשה שלישית אינה מה"ת. א"כ איך כתב הרדב"ז שראיית הגמ' שמצ"כ הוא כל פרשיות ק"ש, הרי פרשת "ויאמר" לכו"ע אינה מה"ת, אלא ע"כ שס"ל להרדב"ז שגם מצוה דרבנן צ"כ.

ועל עיקר דברי המג"א בשם הרדב"ז מפקפק המשנ"ב (סימן ס ס"ק י) דבכמה מקומות בשו"ע משמע שהוא חולק ע"ז, וכן בבהגר"א (סימן תפ"ט) משמע שאין לחלק בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן. (עי"ש שעל הא דכתב המחבר שמי ששואל אותו חבירו בין השמשות כמה ימי הספירה בזה הלילה, יאמר לו אתמול היה כך וכך, שאם יאמר לו היום כך וכך, אינו יכול לחזור ולמנות בברכה, כתב הגר"א וז"ל למ"ד מצוות א"צ כוונה, והרי ספירה בזמן הזה אינו אלא מדרבנן, ובכ"ז מבוא בגר"א שצ"כ.)

מש"כ המשנ"ב שיש כמה מקומות בשו"ע שאפילו מצוה דרבנן צ"כ, כוונתו לההיא דכתב בשו"ע (או"ח ריג, ג) וז"ל אין יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכה, אפילו יענה אמן, אא"כ ששמעו מתחלתה ועד סופה, ונתכוין לצאת בה ידי חובתו, והמברך נתכוין ג"כ להוציא ידי חובתו. וכתב המשנ"ב (ס"ק יח) מדסתם משמע דאכל ברכות קאי, ואפילו ברכות שהם דרבנן בעינן דוקא שיכוין לצאת ידי המצוה. ומוסיף דכן משמע בסי' רי"ט ס"ה, ר"ל דכתוב שם שאם בירך אחד הגומל לעצמו, ונתכוין להוציא את חבירו, ושמע חבירו וכוון לצאת, יצא אפילו בלא עניית אמן. וג"כ מצייין מש"כ השו"ע (או"ח רעג, ו) וז"ל ואם קידש בביתו ושמע שכנו ושלחנו ערוך לפניו, יוצא בו דשפיר הוי מקום סעודה. וכגון שנתכוין השומע לצאת, ומשמיע להוציא. ועי' בביה"ל דלפי מה שחידש המ"א (סי' ס) דמצוה דרבנן א"צ כונה לצאת, ולפי מה דפסק המ"א (סי' רע"א) דמדאורייתא יוצא בתפלה, א"כ ממילא יהיה יוצא בדיעבד אם רק נתכוין לשמוע אף שלא כוון לצאת ידי המצוה. ואולם לפי מה שכתב התו"ש והגרע"א בסימן זה דבסתם אמרינן שאין מכוין לצאת בתפלה, משום דמצות קידוש הוא במקום סעודה ניחא הכל.

אנסוהו לאכול מרור

הפרמ"ג מסופק אם אנסוהו לאכול מרור מר ומזיק לגרונו אם יצא ידי מרור או לאו, דמצה נהנה כמתעסק בחלבים דחייב שכן נהנה, משא"כ במרור שאינו נהנה. וכי תימא מרור בזמן הזה דרבנן ובדרבנן אין צריך כוונה, הא כיון שלא לצאת כתבנו אף בדרבנן לא יצא.

עשיית מצוות בביהכ"נ

לפי מה דקי"ל שמצוות צ"כ א"כ "לא מצאנו ידינו ורגלינו בביהמ"ד", שהרי לדאבינו לא תמיד מתכוונים לשם מצוה. אמנם מצאנו לימוד זכות בדברי המשנ"ב שכתב בשם הח"א (כלל ס"ח) דמה דמצרכינן ליה לחזור ולעשות המצוה היינו במקום שיש לתלות שעשייה הראשונה לא היתה לשם מצוה, כגון בתקיעה שהיתה להתלמד, או בק"ש שהיתה דרך לימודו וכדומה, אבל אם קורא ק"ש כדרך שאנו קורין בסדר תפילה, וכן שאכל מצה או תקע ונטל לולב אף על פי שלא כיוון לצאת יצא, שהרי משום זה עושה כדי לצאת, אע"פ שאינו מכוין. ור"ל היכא שמוכח לפי הענין שעשייתו הוא כדי לצאת, אף על פי שלא כיוון בפירוש יצא, אבל בסתמא בודאי לא יצא כדאיתא בתוס' סוכה (לט, א). וכ"ז לענין בדיעבד, **אבל לכתחילה ודאי צריך ליזהר לכוין קודם כל מצוה לצאת ידי חובת המצוה**, וכן העתיקו כל האחרונים בספריהם.